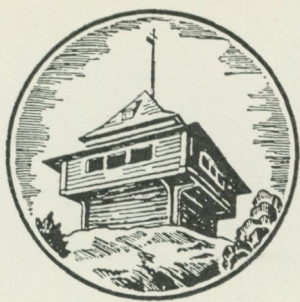

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1950**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1950

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · ERIK ANDRÉN

Redaktör: Erik Andrén

Omslagsbilden visar en ölkanna av fajans, ungefär 24 cm hög och tillverkad vid Rörstrand i början av 1800-talet. En dylik pjäs kunde — liksom dess engelska förebilder, de s. k. Toby jugs — mycket väl vara en sjömansgåva, "a sailor's gift" av det slag som närmare behandlas på sid. 25. (Nordiska museet inv.-nr 115,750.)

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1950

Djuptrycksplanscher från Nordisk Rotogravyr

KNÄVLINGAR FRÅN BRANTEVIKS FISKELÄGE I SKÅNE

av Albert Eskeröd

I den år 1920 först ordnade avdelningen för samfundsväsen i Nordiska museet hänger på en vägg strax under den pampiga gilleskål av koppar, som en gång tjänat Risinge notlags festliga sammankomster, en serie små pinnar, uppträdda på en tråd. Den helt okunniges första association kanske blir ett primitivt halssmycke eller något ditåt. Etiketten omtalar, att det är "knävlingar från fiskeläge i Skåne" och att "varje gård hade en räknepinne varpå böter eller utskylder till fiskarlaget angavs med inskrifningar".

En närmare granskning visar, att det är 22 stycken mellan 11 och 17 cm långa, fyrkantiga pinnar, bild 1 och 2. De flesta äro vackert snidade, vanligen med ett markerat huvud, men i övrigt av former, som man har svårt att finna några direkta jämförelser till. Spjälorna i en gotikinfluerad stol eller ullkorg — det vackert snidade skaftet till en sked — ett linfästes utpyntade stav? Ingenting stämmer egentligen. Dessa små ting synas vara i hopplös avsaknad av några klara stilförlagor och kunna väl då snarast i sin ornamentala utformning fattas som spontana utslag av en primitiv drift att pryda. Något annat redskap än en enkel kniv har nog inte varit verksamt, då pinnarna formades. Flertalet ha bara nyckfulla men som regel likformiga inskrifningar på alla fyra sidor. Det finnes kryssmönster och rutmönster i karvsnitt. På några ser man bandformade ornament. De flesta ha årtal, och alla ha initialer.

Denna uppsats ingår i en handskriven festskrift till Nordiska museets styresman professor Andreas Lindblom på 60-årsdagen den 8 februari 1949.

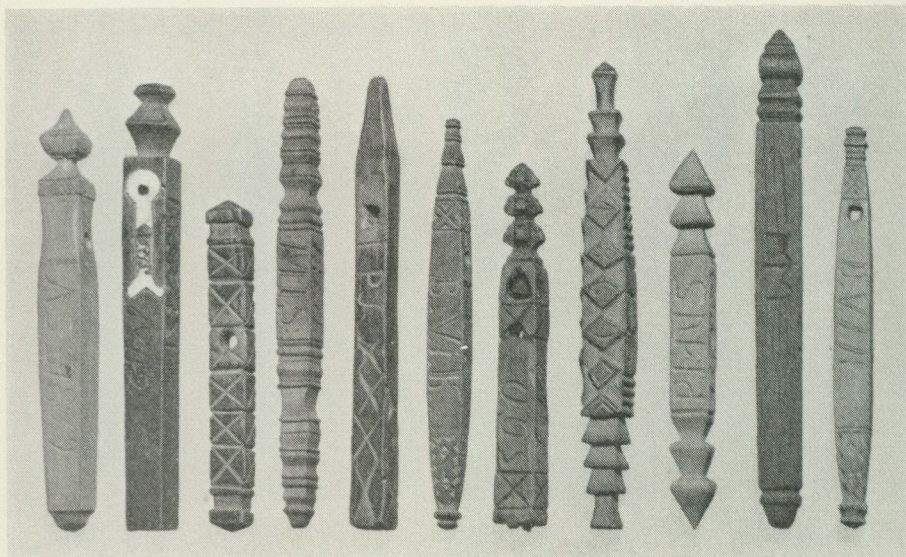

Bild 1. "Knävlingar" från Norra Branteviks fiskeläge på Skånes ostkusi. Nordiska museet 4,491—4,501.

Årtalen ligga mellan 1823 och 1873 — en period på ett halvt sekel. På en ser man ett tulpanornament, en fisk som tydligen skall vara en lax, ett ankare, siffrorna 65 och bokstäverna O M S. En annan har också ett ankare samt dessutom den ganska fullständiga upplysningen "År 1873 A A S BRANTEVIK". Redan på föremålen själva kan man således läsa ut, att de tillhört fiskare i Branteviks fiskeläge i Skåne. Närvaron av ankarets hoppfyllda symbol röjer också, att det inte bara är frågan om fiskare utan även om sjöfolk.

Jag lämnar därmed dessa små tings formala och dekorativa sida. Betydligt intressantare är att söka den funktion de haft inom det samfund av fiskare och sjöfolk de tillhört under föregående sekels mitt.

Det visar sig då först, att Nordiska museet har åtskilligt fler "knävlar" eller "knävlingar" från Brantevik. Båda orden ha i Skåne använts vid sidan om varandra. Knävlar har dock varit

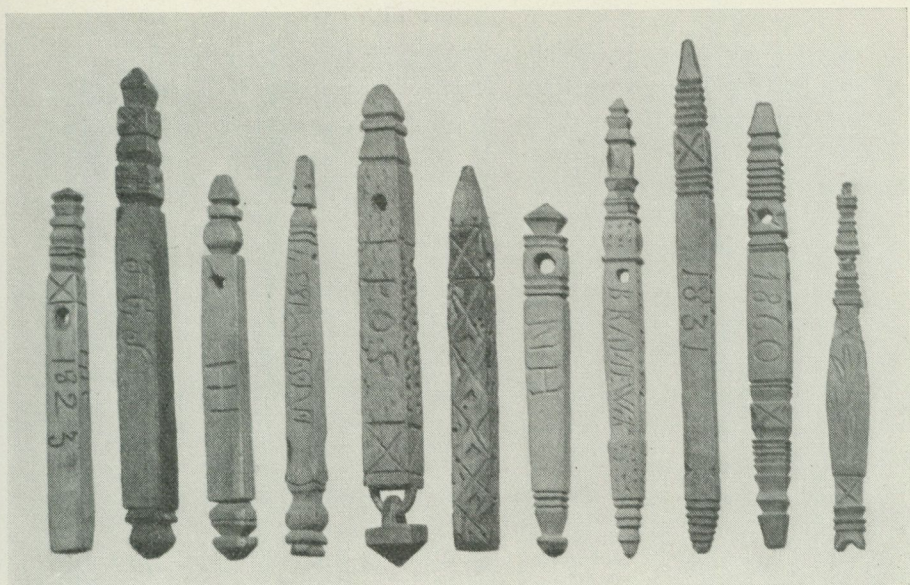

Bild 2. "Knävlingar" ur samma svit som å föregående bild. Nordiska museet 4,502—4,512.

vanligast. Ordet lever allmänt kvar i bygden i överförd bemärkelse. Man kan säga, att en person har "knevliga (dåliga) affärer".

Utom de ovan nämnda finns en annan samling på 7 stycken, daterad mellan åren 1825 och 1857. Alla dessa ha initialer och äro i stort sett lika de föregående men något grövre. En av dem har en kläpp skuren i ett stycke med pinnen. Här möter sålunda samma briljering med knivens skicklighet, som man ofta finner på fästmögävor — skedar, slevar, linfästen, skätteträn, räfsor och liknande ting.

Båda de nämnda grupperna tillhöra museets äldsta samlingar och ha skänkts dit, den mindre samlingen i september eller oktober 1873 och den större i maj 1874 av "fiskare i Branteviks fiskeläge gm. fru Maria Ribbing f. De Vylder i Simrishamn". I Brantevik skiljer man mellan Norra och Södra Brante-

vik, två byklasas med av ålder självständig organisation, den norra liggande inom Simris socken och den södra inom Ö. Nöbbelöv. Ortsuppgiften Simris socken för knävlingarna i museets huvudliggare antyder, att de skulle stamma från Norra Brantevik. Så är det emellertid inte. Vid en jämförelse med kyrkböckerna, som företagits av trädgårdsmästare Herman Andersson i Brantevik, har det visat sig, att av dessa båda serier åtta stycken ha tillhört S. Brantevik.

Detsamma är fallet med en serie på 18 stycken "knävlingar", som vid byundersökningarna i Skåne 1921 skänktes till Nordiska museet av ordföranden i N. Branteviks hamnlag. Av dessa äro endast tre daterade med årtalen 1854, 1857 och 1865. Samtliga äro försedda med initialer, som visar att tre synes ha tillhört S. Brantevik.

Det torde nu vara på sin plats att berätta något närmare om Brantevik. Detta är ett samhälle av fiskare och skeppare på Skånes sydostkust, strax norr om den av sjöfarare från alla världens hörn fruktade Sandhammaren. Men det är en ganska ung samhällsbildning. Brantevik finnes icke upptaget på Buhrmann-Fischers skånekarta från 1681—84. Församlingarnas kyrkböcker gå tillbaka till 1689. I dem förekommer namnet Brantevik redan år 1720. Att det funnits en mindre samhällsbildning vid denna tid framgår också därav, att en ofullständig hamnordning av år 1726 förvaras bland södra hamnlagets handlingar. På enskifteskartorna över Simris och Gislövs byar från 1800-talets början stöter man på en rad av hus utmed stranden — kärnan till nuvarande municipalsamhället Brantevik. På kartan över Simris by år 1819 ser man en rad på 13 hus liggande utmed stranden av Östersjön. Alla utom två vända fasaden mot sjön, bild 3. I planläggningsprotokollet till enskiftet av den 13 april 1819 redovisas en av tomtjordarna som "Nummererat Gatehus No 1 Augement under rustningsstammen No 55 äges av stranfogden Nils Tusson". Övriga tomtjorدار med hus redovisas som "boastycken" och "boaskiften" och tilldelas samtliga de två hemmanen nr 16 på $\frac{1}{8}$ mantal skatte rusthåll i Simris. I fråga om Södra Brantevik visar kartan av år 1810 över skatte rusthållshemmanet nr 17 $\frac{3}{8}$ mantal i Gislövs by och

Nöbbelövs socken en rad på 10 hus utmed stranden, bild 3. Fyra ligga med gavlarna mot sjön, och liksom för Norra Brantevik anges marken mellan husraden och sjön vara "odugelig sand". Tomtjordarna redovisas i kartbeskrivningen som "Branteviks Lyckorna", vilket anger dem som hägnade intagor på utmarken. De tillfördes alla genom skiftet detta hemman, nr 17 i Gislöv.

Brantevik var sålunda vid 1800-talets början en samling av 23 gatehus på byarna Simris och Gislövs utmark. Det förhållandet, att marken vid enskiftet tilldelades endast ett hemmansnummer i vardera byn, visar ganska klart, att denna strandlinje icke hade några strandfiske, som intresserade bönderna. Det var en rad husmanshus byggda längs stranden av jordlösa, då var och en hade rätt att slå sig ner och odla på den samfälliga utmarken.

I början av 1800-talet hade Brantevik omkring 150 invånare av vilka 22 var fiskare. Det fanns ett tjugotal båtar. Fisket kan vid denna tid beräknas i medeltal per år ha gett omkring 40 000 valar sill, 1 000 lispund lax, 2 000 lispund torsk och 600 lispund ål.

Det fanns fyra skeppare på läget. Man hade nio stycken småjakter på 6—10 registerton. Seglationen bestod i att frakta spannmål, som köpts upp på landsbygden, till Blekinge och att i returfrakt ta ved och andra trävaror.

På enskifteskartorna finner man ingen antydan till hamn eller båtkåser, men trots detta torde man, så snart fiske började bedrivas, genom enkla, upplagda stenbryggor ha sökt skaffa sig något skydd för båtarna. Vid hårt väder måste man, som överallt förr på den skånska kusten, draga båtarna upp på land. Den första ordentliga hamnen tillkom för södra delen av läget år 1836. Den byggdes och ägdes av fiskarna eller hamnlaget och inlöstes av samhället först år 1875 för 1 240 kr jämte 75 kr för "replaget", dvs. rep, tänger och andra verktyg för arbetet på hamnen. Den norra hamnen byggdes två år senare. Båda raserades svårt under den hårda stormen den 13 november 1872, men byggdes åter upp under åren 1873—77.

I avsaknad av mera faktiska källor om Brantevik utom kar-

tor och kyrkböcker låter jag folkets minnen tala. En "gammal fiskare" deltog år 1936 i en pristävling, som Lunds universitets folkminnesarkiv då ordnade tillsammans med Sydsvenska Dagbladet. Han berättar efter sina förfäder, att några soldater år 1760 flyttat från Simris till Brantevik. De arbetade hos bönderna och bodde i enkla hus med gråstensväggar och halmtak. Senare skola tyskar ha slagit sig ned på Brantevik för att fiska ål. De bodde ännu enklare — en del till och med i jordgrottor den första tiden. Det fanns ingen hamn utan man nöjde sig med att röja undan en del sten på stranden, så att man fick en ränna eller "kås", där man kunde dra in båten. Vid storm fick man dra båtarna upp på land i närheten av husen. Båtarna köptes från Blekinge, bild 4.

Vid Nordiska museets och Lunds universitets folkminnesarkivs gemensamma Skåneexpedition år 1932 gjordes en del uppteckningar, som synas kunna nå tillbaka till 1870-talet men knappast tidigare. På Brantevik bodde då både sjöfarare och fiskare. En händelse, som särskilt etsat sig in i befolkningens minne utmed hela denna kust, är novemberstormen 1872. Då förstördes den hamn som fanns. En del hus, som lågo nära sjön, tog stormen jämte veden och kolen och den sill man just höll på att salta. Sedan den nya hamnen tillkommit 1873—77, ha småjakter kunnat övervintra i Brantevik. Men långt dessförinnan kunde hemmafolket på läget igenkännande spana ut mot havet, där en brigg, en skonare eller ett barkskepp höll långt ut till havs för att klara Sandhammarens rev. Ty många sådana hörde hemma i Brantevik, och det var sjöfarten och visst inte fisket som gav läget dess burgenhet. Sjöfarten torde ha börjat som en enkel kustfraktfart, där spannmålslasterna till Blekinge från Österlens jordbruksbygd med timmer, tjära och slöjdprodukter i retur varit huvudsaken. Man har också anledning räkna med att en del av de burgna bondefamiljernas pengar kommit till användning i de yngre bondsönernas skepp. Näringen vidgades snabbt. En 78-årig meddelare berättade år 1932, att halva Brantevik tillkommit i hans tid. Och vid sekelskiftet ägde Brantevik Sveriges till antalet enheter största segelflotta eller inemot 120 skepp. Samtidigt hade man på Södra Brantevik tre

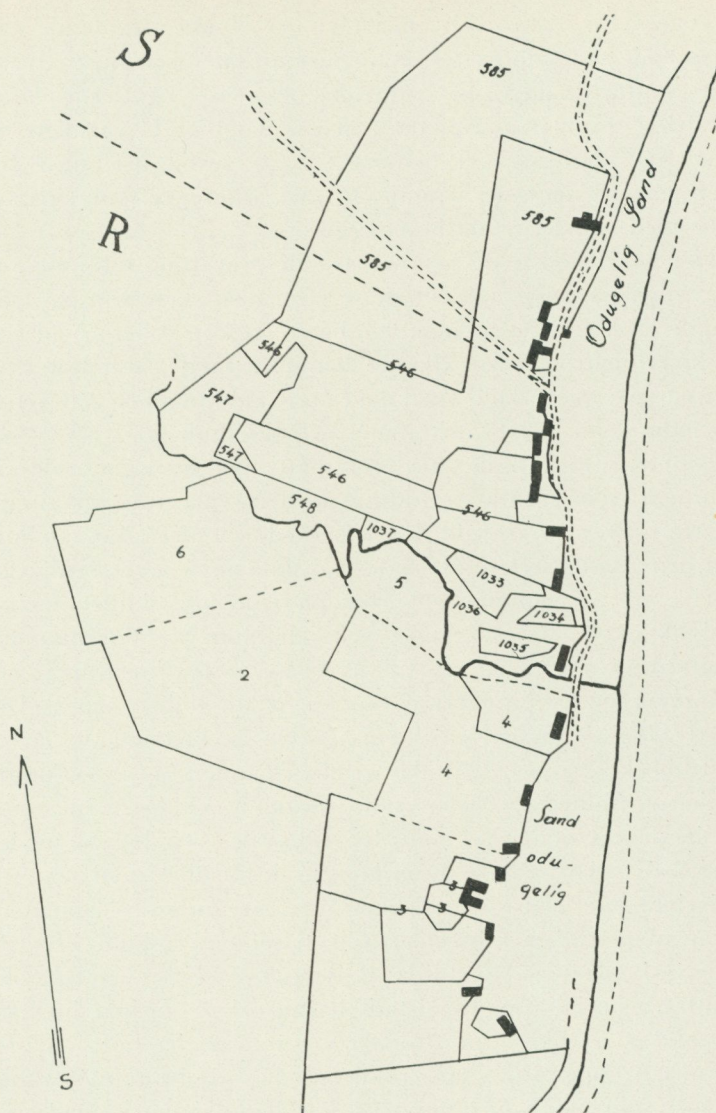

Bild 3. Karta över Norra och Södra Brantevik, sammanställd efter enskifteskartor av åren 1810 och 1819.

storbåtar för fisket och endast en på Norra Brantevik. Hela läget hade vid samma tid något mer än ett tusen invånare, och man förstår då något av sjöfartens betydelse. De flesta männen här hade trampat många däck och seglat på alla världens hav, innan de slog sig ner hemma för att syssla litet med fiske eller leva på sparade slantar. Nu är Brantevik municipalsamhälle med ganska modern bebyggelse.

Det var i denna de hemmavarandes samfundsbildning, som knävlingarna hade sin betydelse. För den som for på främmande hav blev det inga skyldigheter att kontrollera med hjälp av knävlingarna, men alla de hemmavarande, som ägde hus och båt på läget, hade sin knävel hos åldermannen, en symbol för individens sociala rättigheter och skyldigheter.

Som så ofta är fallet med föremål i museer, ge inte de upplysningar, som erhållits samtidigt med förvärvet av knävlingarna från Brantevik, fullt klart besked om deras användning. Om den första serien av "åldermansknävlar" säges, att "varje innehavare av hemman eller båt på fiskeläge skulle innehava en dylik knävel. Motsvarande exemplar fanns hos åldermannen." Upplysningar erhållna vid förvärvet av övriga knävlingar från Brantevik nämna ingenting om en sådan dubbel serie. Från Skytts härad säger Nicolovius: "Dessa knäflingar, en art kontraböcker, som förvarades af åldermannen, woro fyrkantiga stockar, en aln långa och 1 tum tjocka, försedde en hwar med det hemmans bomärke, som den tillhörde, och hwarå medelst särskilta inskrifningar utmärktes uraktlåtenhet med stängsels underhållande eller wårdslöshet med kreaturs lössläppande i annan mans säd, för hwilka förbrytelser böter skulle erläggas, som wid Mårtensdags-tiden redowistes." Nils G. Bruzelius berättar i sin bok om Ingelstads härad också om knävlingarna, men de synas här, åtminstone i vissa byar, ha haft en mera begränsad uppgift att vara räknelängder för brott mot vångafreden. Som tillsyningsman över de odlade vångarna hade man "wångagömmaren", och denne gjorde en inskrifning på den bondes "knävling", som bröt mot vångafreden. Knävlingarna förvarades hos någon ansedd bonde eller hos åldermannen och granskades på bystämman vid Allhelgonamässan. Bruzelius om-

Bild 4. Hamnen i Södra Brantevik. Foto från tiden omkring sekelskiftet.

talar också, att man i flera byar hade en "bomärkesstock", där alla hemmanens nummer och bomärken voro inristade. Sådana stockar eller bystavar, som närmast utgjorde ett slags åbolängd för byn, äro kända från olika landskap. De ha också fått tjänstgöra som ämbetstecken för åldermannen eller för någon annan i byn med visst förtroendeuppdrag, vanligen efter omgång bland bönderna. Det har också förekommit, att sådana bystavar samtidigt tjänat som böteslängder, vari märken gjorts för brott mot byordningen, vilka märken ha skurits bort, sedan böterna erlagts vid bystämman. Bruzelius nämner, att han av en åbo fått en teckning av en sådan bomärkesstock från Ingelstorp med 38 bomärken. Tyvärr avbildar han icke denna stock. De tretton första märkena på den tillhörde hemman i Hammars by, vars jordar före enskiftet lågo tillsammans med Ingelstorps. År 1873 fick emellertid Nordiska museet från hemmansägaren Måns Svensson i Ingelstorp genom förmedling av Bruzelius en "bomärkestavla" med femton bomärken och initialer, daterad 1706, samt två serier knävlingar om fyra stycken i vardera, varav den

förra uppges vara från Hammars by. Ett studium av den senare gruppen visar följande inskriptioner på tre sidor: AMS No 1 1703, PSS No 4 1705, HOS No 12 1715 och Ans No 14 1710. Den fjärde sidan har ett bomärke och bokstäverna HM. Det förefaller inte särskilt djärvt att sluta sig till att HM betyder Hammar. Med hjälp av bomärke och initialer är det också lätt att hänföra dessa fyra knävlingar till fyra bomärken och initialer på bomärkestavlan av år 1706. Även denna är således från Hammars by, och vi ha därmed en verifiering i sak på Bruzelius' uppgift, att åbolängder och knävlingar funnits samtidigt. Av den andra gruppen knävlingar har en ett årtal, 1738, men den tillhör tydligen en senare generation av bönder i Hammars by och medger ingen identifiering med bomärkestavlan av år 1706. Två av de tidigare knävlingarna och alla de fyra senare äro kraftigt tillspetsade efter alla inskurna och åter bortskurna märken för böter.

Utöver ovan redovisade äger Nordiska museet en knävel från Ingelstorps by, en från Löderups by samt tre stycken från Viks fiskeläge.

Utöver vad som meddelats om knävlingarnas användning från Brantevik och av Nicolovius och Bruzelius finns det vissa uppgifter från andra fiskelägen på Skånes sydöstra kust. Från Kivik meddelar O. Cappelín, att man fördelade fiskeplatserna " 'fastelandsmåndag', fiskarnas stora gemensamma festdag. Då samlades mannarna hos åldermannen under presidium av hamnfogden och 4 bisittare och avhandlade de samhällseliga angelägenheterna, varvid hamnfogden föredrog lägets och hamnens räkenskaper. Dessa voro gemensamma. I äldre tid hade han knävlingar med fiskarnes bomärke. För vars och ens försyndelser mot det allmänna och gemensamma blevo märken i dessa inskurna. Lagen, efter vilken man dömde, fanns upptecknad."

Av denna lag, som under århundradenas lopp tillämpats i det gamla fiskeläget Kivik, äro flera varianter kända. De kunna ge en god inblick i den sedvanerätt, som tillämpats även i betydligt yngre fiskelägen såsom Brantevik. Från Kivik finnas dels en tingsförd "byelag" från år 1690, försvunnen ur fiskelägets handlingar men bevarad i en avskrift i häradets tingsbok, dels

i samhällets ägo — inskriven i en bunden bok — en "Fiskes Ordning vid Kivik". Denna innehåller bestämmelser, som tydligen nedskrivits vid olika tillfällen mellan åren 1822 och 1852 till gemensam efterrättelse efter någon äldre handling eller gammal hävd. Dessutom finnes en särskild hamnförordning, upprättad 1841, som dock bara innehåller bestämmelser om storleken av hamn- och broavgifter för olika båtar och fartyg. I samma bok finnas hamnfogdens årliga räkenskaper samt anteckningar om hamnrättens ombyte, ombyte med hornet och den blivande åldermannen, avgifter för åttaåriga och femtonåriga pojkar, ingångsöl för nygifta, plikter m. m.

Den gamla bylagen av år 1690 innehåller förbud mot gräl och slagsmål bland lägets folk och föreskrifter vid våldsdåd av främlingar, förbud mot vrakfiske på lördags- eller helgdagskvällar, bestämmelser om hur man skall sätta sina redskap i förhållande till grannen, om hittade redskap, om stöld av båtar och redskap, om hjälp av folk i sjönöd, om förbud att draga ut på fiske, innan åldermannen gett tecken, och om regler för åldermanssysslan. I den senare fiskeordningen är förbudet mot fiske vid sön- och helgdagar mera specialiserat. Vidare finner man förbud att köpa salt sill från andra lägen, förbud att lägga ut osläckt torvaska, att röka, att ha julhalm, påbud om brandvakt och förbud att göra upp eld före kl. 4 om vintern, förbud att kasta ut fiskavfall, förbud mot lösa svin, bestämmelser om ordning vid bryggan och om främmande, som ville bosätta sig på läget m. m. När man tänker på allt vad en fiskare i Kivik hade att iakttaga, så förstår man, att det även i Brantevik fanns många olika anledningar för åldermannen att skära ett och annat märke i fiskelagets knävlar. Enligt vad jag senare fått veta genom trädgårdsmästare Herman Andersson i Brantevik har den av Kungl. Maj:t "Förnyade Hamn-Ordningen" av år 1726 legat till grund för den hamnordning, som tillämpats i Brantevik. Denna hamnordning skiljer sig inte avsevärt från den "Hampne-Rätt", som utfärdades för hela riket redan 1669 och som Kiviks "byalag" i stor utsträckning följer.

Knävlarnas användning och betydelse är med Herman Anderssons hjälp på platsen fullt utredd. Att "varje gård hade en

räknepinne", som etiketten till de i Nordiska museet utställda knävlingarna meddelar, är inte alldeles riktigt. Det var bara de gårdar, som använde sig av hamnen. Inträdesavgiften till hamnlaget innebar rättighet att använda sig av hamnen och skyldighet att bidra till dess underhåll. Knäveln lämnades till åldermannen samtidigt med att avgiften erlades och det fanns således bara en serie knävlar. De gällde för fiskare och även sjöfolk, som i stor utsträckning fiskade under vintern. Skräddare, skomakare, smed och andra som inte fiskade och inte använde hamnen, hade heller ingen knävel. Genom knävlarna kunde åldermannen således kontrollera, vilka som hade rättighet att använda hamnen och skyldighet att hjälpa till med dess underhåll. Den som uraktlät sin skyldighet fick ett bötesmärke i sin knävel. Förklaringen till att så få bötesmärken finnas på Branteviks knävlar är den, att det största flertalet medlemmar i hamnlaget voro måna om att fullgöra sina skyldigheter och om någon inte själv kunde infinna sig, lejde hon någon i sitt ställe. Men det kunde förekomma, att någon varken kunde komma själv eller hade råd att leja annan i sitt ställe. Man får sålunda erkänna, att knävlarna från Brantevik ge ett ovanligt gott frejdebetyg för detta samhälles medlemmar. En mera speciell användning av knävlarna meddelades ovan efter Bruzelius' skildring från Ingelstorp. Man hade där särskilda knävlar för att registrera brott mot vångafreden. En liknande begränsad användning är meddelad från Baskemölla. "De knävlar, som användes i Baskemölla, utgjordes av knäppta alnslånga, raka käppar — på vissa platser vid kusten hade man knävlar bestående av käppar, som böjts samman och gjorts cirkelrunda — med ett borrat hål i ena ändan, i vilket ett snöre i form av en ögla var anbringat. Varje fiskare och åbo hade sin knävel med initialerna till namnet inristade. Samtliga knävlar förvarades hos hamnfogden och voro närmast avsedda att ha med vid arbetena på hamnen. Så snart en fiskare eller åbo utan laga förfall var borta från dessa, gjorde hamnfogden en skåra i knäveln, och när året var slut — året räknades från fastlagsmåndag och till fastlagsmåndag — var det bara att räkna skårorna, och så hade man antalet försummade arbets-

*Bild 5. Äldermannen i Norra Brantevik blåser till samling på den öppna platsen mellan hamnen och husraden längs sjön.
Foto Nordiska museet 1921.*

dagar vid hamnen fixerat." Knävlarna i Baskemölla voro i allmänt bruk under 1800-talets förra del, men år 1939 var det bara en då 94-årig fiskare, som hade personliga hågkomster av dem.

Av det sammanlagda antalet på 47 knävlar från Brantevik tillhöra, efter vad det visat sig vid jämförelse med kyrkböckerna, 35—36 Norra Brantevik och resterande 11—12 Södra Brantevik. Efter novemberstormen 1872 besöktes Brantevik av åtskilliga myndighetspersoner liksom de närmaste åren, då återuppbyggnadsprogrammet genomfördes. Det var i detta sammanhang som knävlarna överlämnades till Nordiska museet och man har då fått med sådana från båda hamnlagen. År 1921 då den sista serien av museets knävlar skänktes av N. Branteviks hamnlag var inte alla delägare villiga att lämna sina knävlar och en och annan är ännu bevarad i slakten. Knävlarnas praktiska roll upphörde emellertid, då samhället inlöste hamnarna år 1875.

Man kan fråga sig, varför bystock eller bytavla med dess fasta åbolängd inte förekommit i Brantevik. Och man kan våga ett svar, som förefaller ganska rimligt. I en bondby utgöra gårdarna och åboarna ett tämligen konstant antal, som regel med den enda utökning hemmansklyvningar inneburo. Brantevik åter var en boplats för jordlösa fiskare och sjöfolk, och det har varit i ständig tillväxt, ända sedan de första husen byggdes på utmarken vid havet, kanske någon gång vid 1700-talets början. En 78-årig fiskare meddelade år 1932, att halva samhället tillkommit i hans tid. Bystocken eller bytavlan skulle då behövt göras om många gånger, medan det inte innebar någon svårighet att träda en ny knävel på snöret hos åldermannen, då en ny medlem togs in i laget. De årtal, som finnas på knävlingarna, torde också betyda året för den nya medlemmens intagande.

Man talar inte om byalag utan om hamnlag i Brantevik. Detta betyder bara, att hamnen är och har varit den viktigaste gemensamheten.

Varje år på fastlagsmåndagen hade man det s. k. fastlagsgillet i sydöstra Skånes fiskelägen. Då blåste åldermannen till samling och fest hemma hos sig för alla dem, som hade sin knävling och därmed delägo i samhället, bild 5 och 6. Nya medlemmar intogos i laget, böterna kvitterades i anslutning till granskning av räkenskaperna, och en ny ålderman valdes. Brantevik var, särskilt med tanke på hamnens underhåll, indelat i ett antal rotar med var sin rotemästare, som också skulle väljas. Pojkarna intogos i hamnlaget redan vid 15 års ålder men blevo arbetspliktiga först vid 21 år. Avgiften var i senare tid 5 kronor för alla men tidigare mera specialiserad. Hemma-bo erlade då 10 kronor, halvfrämling, dvs. en utomboende som gift sig in i laget 20 kronor och en främling, dvs. då både man och kvinna flyttat in, 30 kronor. I äldre tid tillkom dessutom en avgift in natura av 1 stop brännvin och 1 fjärding öl. Den nämnde 78-åringen berättade år 1932, att man då för sex år sedan lagt bort det gamla sättet att fira fastlagsmåndag med öl och brännvin och slagsmål. I stället har man en fin kaffefest med fruntimmer och ungdom och dans på sjöassuransen Hoppets lokal.

Bild 6. Hamnlaget samlas i Norra Brantevik, sedan åldermannen blåst i sin kopparlur. Foto Nordiska museet 1921.

Då N. Branteviks byhorn av koppar år 1921 hamnat på Nordiska museet, kunde inte åldermannen längre blåsa till samling. Men saknaden efter hornet blev för stark på fiskeläget och man skaffade sig efter några år ett nytt. Här var sålunda museimännen en aning för tidigt ute och lade vantarna på ett ting, som fortfarande fyllde en social uppgift. Nu har emellertid norra hamnlaget formellt upphört att existera. Man väljer inte längre ny ålderman för varje år, utan en person är vald för obestämd tid framåt. Hos honom förvaras det nya hornet och han kan ännu "blåsa" till samling, då så erfordras.

Södra hamnlaget i Brantevik existerar ännu, fast dess ursprungliga uppgift att svara för hamnens underhåll upphört. Laget har kvar sitt horn och Herman Andersson har letat rätt på den gamla åldermanslådan, som tyvärr förlorat sitt innehåll. Laget samlas också årligen fastlagsmåndagens förmiddag och samlingen sker genom att åldermannen går gata upp och gata ner och blåser i hornet. Vid sammanträdet väljes ordförande i hamnlaget, ålderman och revisorer för de få räkenskaper, som alltjämt finnas. Men det är dock nu mera en yttre ceremoni än en institution av djupgående social betydelse.

Tiderna förändras. Fast nog tycker man ibland, att det gamla

byalaget, där varje medlem som regel i tur och ordning fick förvalta ältermanssysslan med allt vad därmed följde av ansvar, pliktmedvetande och skolning i gemensamma angelägenheter, var en fin form av demokrati. Detta ord — vår tids lösen även om det ofta användes i falska sammanhang — kunde med fullaste rätt beteckna byalagets styrelseform. Men dess begränsade geografiska räckvidd var dess största svaghet.

Jag har med dessa sidor velat visa, att även ett enkelt föremål i ett museum öppnar vida perspektiv och ställer åtskilliga problem. Detta gäller kanske i särskild grad föremål tillhörande samfundslivet. Både för att kunna vidga perspektiven till levande sammanhang i en mänsklig miljö och för att kunna lösa problemen kräves som regel mycket mer än museiföremålen och de tyvärr ofta ofullständiga, ibland felaktiga upplysningar, som följt med dem. Ur den synpunkten är fältundersökningarnas material ovärderligt. Ännu värdefullare är det, att man fortfarande, trots den snabba nivelleringen, genom att söka kontakt med bygdens eget folk och de minnen, som ännu leva där, kan få hjälp vid försöken att sätta museiföremålen i relation till människorna och det mänskliga samfundet. Utan den relationen blir till sist även fina och dyrbara museisamlingar bara exempel på förgängelse.

Källor. För denna studie har anlitats Lantmäteristyrelsens arkiv samt uppteckningar i Nordiska museets arkiv och Lunds universitets folklivsarkiv. Utöver de klassiska skildringarna av Nicolovius och Bruzelius har Frans Löfström i sina båda böcker "Här ospå" och "Från segelfartygens dagar" skildringar från Brantevik och Baskemölla. I John Ostermans skildring Fisket på Skånes ostkust och fiskelägenas utveckling (Hembygdskurserna i Simrishamn 1909, Lund 1912) finnas även viktiga sakupplysningar om Brantevik. Ola Cappelin har i två uppsatser i Skånes hembygdsförbunds årsbok (1933 och 1939) intressanta skildringar från Kivik om sociala förhållanden. Svenska turistföreningens årsskrift 1903 innehåller en kortfattad översikt över Skånes fiskelägen av R. Smedberg. Slutligen har trädgårdsmästare Herman Andersson i Brantevik i brev lämnat författaren mycket värdefulla upplysningar.